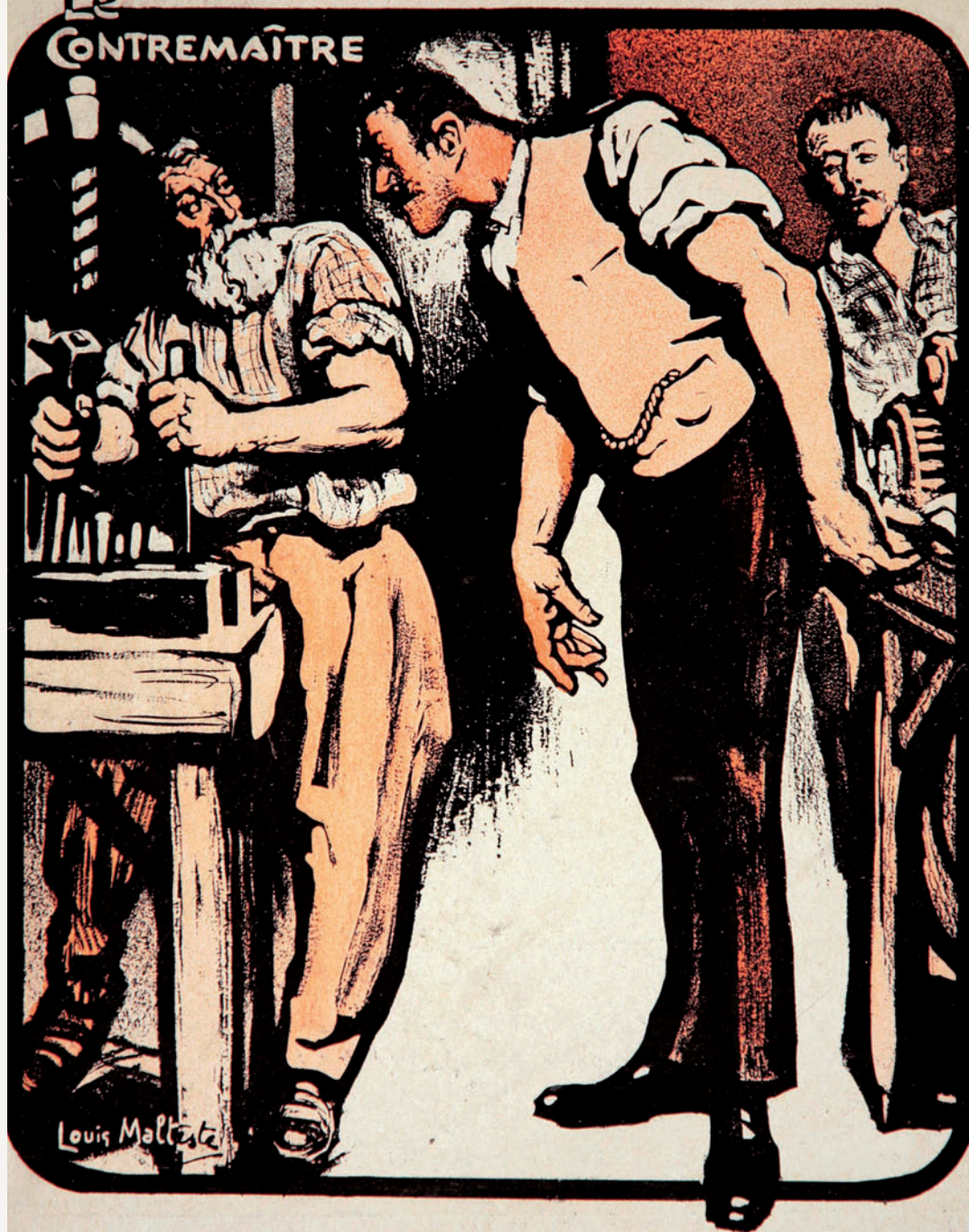

Le CONTREMAÎTRE

— Et pas de rouspétance, père Huntell ! Tu commences à être d'un âge où un ouvrier n'a plus le droit de crâner !

Gestrand in Gent. Of hoe zich te ontdoen van een dure Engelse meesterknecht (1896–1898)

Patricia Van den Eeckhout, VUB

Het archief van de werkrechtshouders biedt een kijk op de praktijken en de conflicten op de 19e-eeuwse werkvloer. Het geeft ook een idee over hoe de lekenrechtshouders, die deze rechtbanken bevolkten, dachten over de rechten en de plichten van arbeiders, meesterknechten en ondernemers, en welke argumenten aan de basis lagen van hun vonnissen. Via het dossier van een Engelse meesterknecht, die in de jaren 1896–1898 tewerkgesteld was in het hemdenfabriekje van de NV Ferdinand Lousbergs, worden in dit artikel beide pistes verkend. Er wordt nagegaan welke rol een meesterknecht in de eind-19e-eeuwse nijverheid speelde, in welke mate contracten van meesterknechten verschilden van die van gewone arbeiders en welke redenering de werkrechtshouders ertoe bracht een niet zo voorbeeldige meesterknecht een ruime schadevergoeding toe te kennen.

James Williams, *contremaître, coupeur de chemises*

Op 26 juli 1898 werd de NV Ferdinand Lousbergs door de Gentse werkrechtshoudersraad veroordeeld tot het betalen van 3575,30 frank schadevergoeding aan James Williams, meesterknecht en hemdensnijder.¹ Ter vergelijking: datzelfde jaar bedroeg het gemiddelde weekloon van een katoenarbeider in de fabriek van Voortman in Gent 16,58 frank.² Het verhaal achter deze vorstelijke schadevergoeding kunnen we neerschrijven dankzij het archief van de Gentse werkrechtshoudersraad. Het dossier betreffende James Williams geeft een idee van de mogelijkheden die deze bron biedt en het laat ook toe iets te vernemen over de rol van de meesterknechten (meestergasten in het Vlaams) op de werkvloer eind 19e eeuw.

Tot nog toe werd weinig onderzoek verricht naar meesterknechten en andere lieden die superviserende taken uitvoerden.³ Hun functie is nochtans niet zonder belang: zij waren de scharnierfiguren die de autoriteit van de ondernemer op de

¹Een meesterknecht was niet per se een dwingeland, maar werd vaak wel zo voorgesteld, zoals in deze karikatuur in het satirische weekblad *L'Assiette au beurre* van november 1906 (Bibliotheek Museum voor Schone Kunsten, Precieuze Reserve, Gent).

PROCES-VERBAAL

DER

zitting van het Verzoeningsbureel.

1688

IN ZAKE

van *James Williams, deuglamer snijder st. G. Gantvoest st.*
tegen *N. M. Lousbergs, Fabrikanten de Genz. Nederschedelaken.*

Gehoor van den *1 Juli 1898*

Werkrechters tegenwoordig de Heeren *E. Van Cantebrack en F. De Coeye*

bijgestaan door den Heer *Wannee Griffioen*

De zaak opgeroepen zijnde, *verschijnen partijen in persoon.*

De eischer verklaart dat, bij *Brief van den Griffioen*
in date van *29 Juni 1898*, hij heeft doen dagvaarden om voor ons te verschijnen,
de reuuester in eiseling van f 3.575.20 Schadeloesstelling
voor verbeeten van aangezuurde meekontroll.

Na de gezegdens en reklamen der partijen gehoord te hebben, hebben wij aan deze de verzoeningsmiddelen voorgesteld, welke ons rechtvaardig voorkwamen.

Gezegde partijen *worden verzonden. De reuuester meijert de gemiddeld*
son te betalen, door eischer in draakboortand op het werk bewenden
is geweest.

Waarvan wij het tegenwoordig Proces-Verbaal hebben opgemaakt, aan partijen voorgelezen en geteekend, dag, maand en jaar als boven.

De Griffier,

Wannee Griffioen
29.

De Leden van het Bureel,

Ed. Cantebrack
F. De Coeye

werkvloer vertegenwoordigden en die er moesten op toezien dat de vooropgestelde normen inzake snelheid, kwaliteit, vakmanschap, discipline enz. werden gehaald. Meesterknechten mochten juridisch gezien dan wel tot de arbeiders behoren, in de praktijk maakte precies het feit dat ze een voet in twee werelden hadden hun functioneren mogelijk. Een goede meesterknecht kende de expliciete en onuitgesproken wensen van de baas, maar wist ook om te gaan met de gevoeligheden van diegenen die hij superviseerde. Hij koos daarbij niet noodzakelijk voor het brute doordrukken van zijn autoriteit. Dat een meesterknecht niet kon worden gereduceerd tot een dwingeland die er de zweep op legde, belet niet dat de *contremaître* vaak op een karikaturale manier werd voorgesteld. Niet toevallig vinden we in het nummer dat het satirische blad *L'Assiette au beurre* in november 1906 wijdde aan *les classes dirigeantes*, naast karikaturen van de officier, de priester, de *patron*, de rechter enz. ook deze van de meesterknecht die de oudere arbeider toeblaft. Vast staat dat het 'type' meesterknecht wisselde naargelang de sector en de bedrijfsgrootte, en ook verband hield met het vakmanschap, de scholing en de mate van vertrouwdheid met industriële discipline van de gesuperviseerde arbeiders. Doorgaans moest een goede meesterknecht ervaring combineren met technische expertise en educatieve en organisatorische kwaliteiten.⁴

"Na de gezegdens en reclamen der partijen gehoord te hebben ..."⁵

Arbeiders die zich door hun werkgever tekortgedaan voelden, konden proberen gelijk te halen door hun zaak voor te leggen aan de lokale werkrechtsheraad.⁶ Dat was precies wat meesterknecht James Williams op 1 juli 1898 deed. Enkele dagen tevoren had hij zijn werkgever, de NV Ferdinand Lousbergs, laten dagvaarden. Williams vroeg een schadevergoeding omdat zijn contract voortijdig verbroken werd. Het bedrag van de schadevergoeding was gelijk aan het gederfde loon. Bij de werkrechtsheraaden konden tal van meningsverschillen tussen een werknemer en een werkgever worden aangekaart, maar geschillen over een voortijdig einde van de arbeidsrelatie kwamen het meest voor.⁷

Williams en een vertegenwoordiger van de NV Ferdinand Lousbergs meldden zich op 1 juli op de zitting van het Verzoeningsbureau. Zoals de benaming van het bureau aangeeft, was het de bedoeling in deze zitting tot een verzoening te komen tussen klager en verweerder. Een aanzienlijk aantal conflicten die aan de werkrechtsheraad werden voorgelegd, eindigden in een verzoening. Van de 1282 geschillen over het einde van de werkrelatie, waarmee de Gentse werkrechtsheraad tussen 1877 en 1896 te maken kreeg, mondde 59,3% uit in een verzoening en werd er in 15,7% van de gevallen een vonnis geveld.⁸ Niet minder dan 25% eindigde echter onbeslist of zonder duidelijke uitkomst, hetzij omdat de klager zijn klacht introk, slechts één of helemaal geen partij op het appel verscheen, geen verzoening tot stand kwam, maar de klager niet verder aandrong, of omdat de klager zelf werd beschuldigd.

Proces-verbaal van de zitting van het Verzoeningsbureau over de zaak-Williams, 1898 (Rijksarchief te Beveren, Werkrechtsheraad Gent, Dossiers van verzoening, 1898, nr. 219)

Letterlijke Vlaamsche vertaling van het contract gesloten op 26 October 1896 te Birmingham tusschen de Heeren Lousberg te Gent en James Williams te Birmingham voor een termijn van twee jaar (het oorspronkelijk Engelsch contract berust tegenwoordig in de handen van de leden des Werkrechtersraad te Gent).

Contract den zes en twingtigsten October achttienhonderd zes en negentig gesloten door den heer FERD. LOUSBERG te Gent (België) fabrikant van weefsels en hemdens, handelende hier als patroon of baas, eenerzijds, en JAMES WILLIAMS, 73, Worcesterstraat, te Birmingham (graafschap Warwick, Engeland), hemdensnijder en HARRIET WILLIAMS, zijne echtgenoot, anderzijds, tusschen welke personen overeengekomen is, als volgt:

- N° 1. De patroon zal ten zijnen diensten nemen, voornoemde JAMES WILLIAMS en HARRIET WILLIAMS, en van hunnen kant zullen JAMES WILLIAMS werken als hemdensnijder, en HARRIET WILLIAMS als eerste werkster voor de hemdensnijderij bij den heer FERD. LOUSBERG.
- N° 2. De termijn voor den dienst is bepaald op twee jaren, te beginnen met den datum van dit stuk.
- N° 3. Voornoemde JAMES WILLIAMS zal zijne dienst doen als hemdensnijder en HARRIET WILLIAMS als eerste werkster voor de hemdensnijderij, volgens de onderrichtingen die hun van tijd tot tijd door den patroon zullen verstrekt worden.
- N° 4. De patroon zal aan JAMES WILLIAMS en HARRIET WILLIAMS gezamentlijk eenen loon betalen van 4 ponden sterling en 10 shilling in de week en hij zal hunne reiskosten van Birmingham tot Gent, spoorweg en boot betalen.
- N° 5. Voornoemde JAMES WILLIAMS en HARRIET WILLIAMS zullen hunnen patroon eerlijk en naarstig dienen, zij zullen al hunnen tijd aan dien dienst besteden, de arbeidsduur zijnde 11 uren per dag, zij zullen nooit inlichtingen, of plannen, of geheimen, of welke dingen ook die de zaken van hunne patroon betreffen, in het openbaar uitbrengen.
- N° 6. De baas zal de voornoemden JAMES WILLIAMS en aan HARRIET WILLIAMS al de benodigheden bezorgen voor de hemdensnijderij, maar zij zullen de patroons en teekeningen die hun tegenwoordig toebehooren gebruiken, alsook al diegene welke de baas zal goedvinden.

Op basis van het proces-verbaal van de zitting van dit Verzoeningsbureau kan men overigens niet vermoeden dat James Williams een leidende functie had: hij staat genoteerd als “*daglooner snijder*”. Pas in andere documenten over hem wordt duidelijk wat zijn taak was. De beroepsvermeldingen in de officiële stukken blijken de positie van de werknemers niet altijd duidelijk weer te geven. Dat is bijvoorbeeld ook het geval in de zittingsrol, waarin klager en verweerder worden vermeld evenals het voorwerp van het conflict.

De zitting van het Verzoeningsbureau van 1 juli 1898 eindigde onbeslist. De firma Lousbergs weigerde in te gaan op de eis van haar voormalige werknemer “*daar eischer in dronken toestand op het werk bevonden is geweest*”. Maar Williams liet het daar niet bij. Op 5 juli moest de firma verschijnen voor het Algemeen Bureau dat in de zaak een vonnis zou vellen. Aangezien eiser en verweerder lijnrecht tegenover elkaar stonden, nodigde het Algemeen Bureau de betrokkenen uit om hun gelijk via documenten en/of getuigen te bewijzen. Het gros van de informatie over het geval-Williams vloeit voort uit de documenten en getuigenissen die werden voorgelegd.

*“Craignant que j’ai pu faire un grand tort à mon compatriote Williams ...”*⁹

In het dossier treffen we het proces-verbaal aan van de niet minder dan 26 getuigenissen die op 19 juli werden gehoord. De vertaling van het contract, dat op 26 oktober 1896 tussen Williams en Lousbergs was afgesloten, werd eveneens aan het dossier toegevoegd, wat niet belette dat de griffier in alle processen-verbaal hardnekkig volhield dat tussen beide partijen een “*convention verbale*” was beklonken. Twee teksten (allicht door een advocaat opgesteld) vatten de argumenten en conclusies van de firma Lousbergs aangaande de hele zaak samen. Daarnaast werd belangrijke achtergrondinformatie geleverd door Geo Hallett, viceconsul van Engeland in Gent, die Williams vertegenwoordigde op de zitting van 26 juli. Hij voerde een getuigenis aan van een vroegere werkgever van hem en kroop ook zelf in de pen. Op 12 juli schreef hij een brief aan de voorzitter van de werkrechtensraad. Vier dichtbeschreven vellen lang verdedigde de viceconsul Williams. De aanhef van zijn brief maakt duidelijk dat hij zich wat ongerust voelde. Op een eerdere zitting werd hij tegen zijn verwachting in geconfronteerd met de advocaat van de tegenpartij en hij vreesde dat zijn “*plaidoirie si imparfaite*” zijn landgenoot groot nadeel had bezorgd.

De brief van Geo Hallett maakt duidelijk hoe James Williams in Gent was terechtgekomen. In de herfst van 1896, zo stelt Hallett, had de firma Lousbergs het plan opgevat haar activiteiten op het vlak van de katoenweverij uit te breiden met de fabricage, verkoop en export van hemden.¹⁰ Volgens Hallett was Lousbergs in 1896 op zoek naar “*un homme expérimenté pour diriger la coupe et la fabrication*”. Ook uit andere dossiers van meesterknechten blijkt dat ondernemers die hun bedrijf wilden uitbreiden met activiteiten waarmee zij geen of onvoldoende ervaring had-

Nederlandse vertaling van het contract dat op 26 oktober 1896 tussen Williams en Lousbergs werd afgesloten (Rijksarchief te Beveren, Werkrechtensraad Gent, Dossiers van verzoening, 1898, nr. 219)

den, een meesterknecht inhuurden die de nodige expertise kon leveren. De transfer van technologie en knowhow via meesterknechten en gespecialiseerde arbeidskrachten wordt vaak vooral met de beginperiode van de industrialisatie geassocieerd.¹¹ Eind 19e eeuw was die nood er echter nog altijd.

“Comme coupeur nous n’avons jamais eu de meilleur”¹²

In haar zoektocht naar een geschikte kandidaat had de firma Lousbergs een advertentie geplaatst in de Londense krant *Lloyd’s* en daar was Williams op afgekomen. Op dat moment werkte hij in Birmingham voor eigen rekening, *“où il avait un nombre de machines à coudre et une bonne petite clientèle à lui”*. Beide partijen onderhandelden. Williams eiste een contract voor minimum twee jaar. Die eis was niet ongebruikelijk. In Gent werden gewone arbeiders doorgaans aangeworven voor één of twee weken, een periode die telkens stilzwijgend werd verlengd tot een van beide partijen de arbeidsrelatie wilde verbreken. Dan moest veelal een vooropzeg van acht of veertien dagen in acht worden genomen. Meesterknechten hadden frequenter contracten van bepaalde duur. De meeste van die contracten liepen verschillende jaren (in één geval werd zelfs een contract voor tien jaar afgesloten). In tegenstelling tot een gewone arbeider kon een meesterknecht met een dergelijk langlopend contract niet met een korte vooropzeg op straat worden gezet. Dat was zowel in het voordeel van de werkgever als de werknemer. De werkgever was er zeker van dat de expertise van de meesterknecht hem gedurende een bepaalde periode werd voorbehouden. De meesterknecht, die geregeld in het buitenland werd aangeworven, had werkzekerheid voor een bepaalde periode.

Aanvankelijk had de vertegenwoordiger van de firma Lousbergs geprobeerd Williams ervan te overtuigen dat een contract helemaal niet nodig was, maar deze laatste hield voet bij stuk en op 26 oktober 1896 werd het document bij een notaris in Birmingham ondertekend. Meesterknechten bleken niet enkel frequenter een contract van bepaalde duur te hebben dan gewone arbeiders, de overeenkomst werd ook vaker schriftelijk vastgelegd. In dergelijke contracten stond doorgaans expliciet wat er van de meesterknecht werd verwacht; dat maakte het naderhand eenvoudiger hem op zijn tekortkomingen te wijzen. Zelfs bij mondelinge contracten werd vrij expliciet gesteld waaraan de betrokkene zich moest houden.

Het contract van James Williams stipuleert dat niet enkel hij, maar ook zijn vrouw Harriet gedurende twee jaar door Lousbergs zou worden aangenomen, hij als hemdensnijder, zij als ‘eerste werkster’. Voor hun diensten zouden zij 4 pond sterling en 10 shilling per week ontvangen (102,38 frank, vergelijk met het weekloon van de gemiddelde katoenarbeider dat 16,58 frank bedroeg) en ook hun reiskosten tussen Birmingham en Gent zouden worden vergoed. De Williamsen moesten *“hunner patroon eerlijk en naarstig dienen”*, elf uur per dag werken en *“zij zullen nooit inlichtingen, ofplannen, ofgeheimen, ofwelke dingen ook die de zaken van hunne patroon betreffen, in het openbaar uitbrengen”*. Deze discretieclausule kwam geregeld voor in contracten die meesterknechten afsloten. Lousbergs wou echter ook de hand

leggen op de patronen waarmee Williams werkte, evenals diegene die hij in de toekomst zou ontwerpen: “(...) zij zullen de patroons en teekeningen die hun tegenwoordig toebehooren gebruiken, alsook al diegene welke de baas zal goedvinden”.

Hallett vertelde dat de Williamsen al hun bezittingen in Birmingham hadden verkocht, “*répandu leur clientèle et démoli leur foyer*”, in de veronderstelling dat zij tot 26 oktober 1898 werkzekerheid zouden hebben. Volgens Hallett rekende Williams zelfs op meer dan dat en werd hij “*séduit par la perspective d’une bonne position pour la vie en Belgique, où il pourrait élever son enfant dans la connaissance des langues étrangères*”. Williams en zijn vrouw startten bij Lousbergs met twee hulpjes en zij zouden dat aantal al snel tot vijftig hebben uitgebreid. In de feiten die de firma Lousbergs naar voor schoof, waarin werd gealludeerd op het schandaal dat Williams op de werkvloer had verwekt, was er zelfs sprake van 95 arbeidsters.

“Hij paste het werk slecht op”¹³

Volgens Lousbergs had Williams zich de eerste maanden goed van zijn taak gekweten. Vervolgens zou hij zijn werk zijn beginnen verwaarlozen. Hij ging minder regelmatig naar de fabriek en kwam dronken binnen. Na twee waarschuwingen werden hij en zijn vrouw op zaterdag 19 maart 1898 ontslagen. Diezelfde dag ging Williams nog een deel van zijn loon halen. Het feit dat het echtpaar zich verder niet meer liet zien, werd door de firma Lousbergs geïnterpreteerd als een schuldbekentenis en aanvaarding van het ontslag. Op 22 maart ging Williams geld vragen om naar Birmingham terug te keren en ontving 150 frank. Twee dagen later vroeg hij 300 frank voor de verhuis van zijn meubelen en kreeg er 100. Ook deze feiten werden door Lousbergs gezien als een stilzwijgende aanvaarding van het ontslag. Tot haar verbazing, zo stelt de firma, legde Williams op 14 april klacht tegen haar neer. Aan gezien Williams al deze feiten ontkende, dienden getuigen klaarheid te brengen.

Tien van de zestien getuigen *à charge* waren naaisters die onder leiding van Williams hadden gewerkt. Zij waren niet te spreken over hem: hij kwam dronken in het atelier aan, stuurde meisjes naar buiten om drank te halen (cognac, jenever, bier ...), was brutaal tegen zijn medewerkers, vergiste zich bij het snijden, bereidde het werk slecht voor en liet de naaisters vaak zonder werk zitten zodat ze niets verdienden. Zeven van de tien arbeidsters die tegen Williams getuigden, werkten nog steeds bij Lousbergs, terwijl een achtste hoopte dat in de toekomst weer te kunnen doen.

Ook de andere getuigen hadden een relatie met de firma. Ernest Mackness was directeur van het hemdenfabriekje en landgenoot van Williams. Hij had Williams gerekruteerd in Engeland, maar reeds in maart 1897 had Lousbergs hem gevraagd naar een nieuwe snijder uit te kijken. Mackness klaagde dat de naaisters zouden geweigerd hebben met fout gesneden stof aan de slag te gaan. Een slecht rapport kreeg Williams ook van Octave Walraet, conciërge van de fabriek, die blijkbaar door hem werd opgeleid als snijder: “*Als hij begon te zien dat ik het werk kon doen, deed hij niets meer. Hij lag te slapen of door de venster te zien.*” Andere negatieve getuigenissen

waren afkomstig van een voerman die Williams vaak naar huis bracht en van twee ambachtslieden die klussen in de fabriek opknaptten: een schrijnwerker die in 1896 werd gevraagd *“de fabriek te arrangeren”* en een loodgieter die werd belast met het maken van modellen in zink *“uitgesneden op deze in papier van Williams”*.

Enkele van deze getuigenissen maken duidelijk dat, hoe dronken Williams ook mocht zijn geweest, er ontegensprekelijk een transfer van knowhow had plaatsgevonden. De conciërge werd als snijder opgeleid en de patronen van Williams werden bestendig door ze in zink uit te snijden. Uit de verklaring van een van de naaisters bleek dat Walraet Williams als snijder was opgevolgd en werd geholpen door een tweede snijder.

“Ik heb nooit gezien dat hij drank binnenbracht”¹⁴

Bij de tien getuigen van de verdediging waren er enkele naaisters die niet meer bij Lousbergs werkten. Zij ontkenden dat Williams dronken rondliep en wierpen ook een ander licht op het feit dat hij de naaisters niet tijdig van werk voorzag: *“Als wij moesten wachten was het omdat er nog geen goed gereed was en hij niet kon snijden.”* Een arbeidster verklaarde: *“Ik ben er niet doorgestaan omdat ik naar werk zou moeten wachten. Ik won zo weinig omdat ik den stiel niet goed kende.”*

De combinatie van deze getuigenissen met de brief van de Engelse viceconsul, suggereert dat er wellicht nog andere redenen waren om Williams te ontslaan dan het gegeven dat hij mogelijk niet de ideale meesterknecht was. Het lijkt erop dat, eens de knowhow was overgedragen, Williams en zijn vrouw enkel nog als een dure uitgavenpost werden gezien. Hallett legde uit hoe dat in zijn werk was gegaan: *“(…) enseignant à d’autres placés sous ses ordres, toutes ses connaissances spéciales de coupe et de fabrication, tous les petits détails et les secrets de son métier de manière que le tout pouvait aller pour ainsi dire tout seul”*. Die laatste woorden had Hallett iets groter geschreven en onderstreept. Hij lijkt ervan overtuigd dat Williams zich door die transfer van vaardigheden overbodig had gemaakt. Ook uit twee andere dossiers blijkt dat meesterknechten werden ontslagen nadat zij hun knowhow hadden overgedragen. In beide gevallen werd het verhaal van de werkgever door de werkrechttersraad ongeloofwaardig bevonden. Hallett deelt in zijn brief nog mee dat de naaisters in december 1897 een loonsverlaging hadden moeten incasseren omdat de algemene kosten te hoog opliepen. Daar was fel protest tegen gerezen. Vervolgens werden Williams en zijn vrouw ontslagen. Halletts suggestie is duidelijk: het echtpaar was het slachtoffer van besparingen.

Bij monde van Hallett stelde Williams dat hij op het werk slechts twee keer op zijn veronderstelde dronkenschap werd aangesproken. Voor beide gevallen had hij een uitleg. De eerste keer was hij als niet-roker ziek geworden van een sigaar die Mackness hem had aangeboden. De tweede keer was hij op de werktafel in slaap gevallen nadat hij een nacht bij zijn zieke vrouw had gewaakt. Zijn dienstbode werd als getuige gehoord en bevestigde het nachtelijke doktersbezoek. De dag daarop had hij voor twee moeten werken en zou hij stof voor veertig dozijn hemden gesneden hebben.

Ook voor het feit dat hij de indruk had gewekt dat hij zijn ontslag aanvaardde, had Williams een uitleg. Dat hij 's maandags niet kwam werken nadat hij 's zaterdags zijn ontslag had gekregen, was het gevolg van het dreigement van Lousbergs hem door de politie aan de deur te laten zetten. De reiskosten die hij vervolgens in ontvangst zou hebben genomen, hadden geen betrekking op de terugreis naar Engeland, maar betroffen de nog niet vereffende kosten van de heenreis in 1896. Dat Williams zo lang zou hebben getalmd alvorens te protesteren, zou het gevolg zijn van het feit dat hij niemand kende, de taal niet sprak en niet wist tot wie zich te richten. Vervolgens maakte hij de zaak aanhangig bij de handelsrechtbank, die haar vonnis twee keer uitstelde om Williams ten slotte naar de werkrechtshoofdelijksraad te verwijzen.

“Les contrats tiennent lieu de loi à ceux qui les ont faits”¹⁵

Het vonnis van de werkrechtshoofdelijksraad gaf de firma Lousbergs ongelijk en veroordeelde haar tot het betalen van 3575,30 frank en de proceskosten. Opvallend is dat de raad er zich niet over uitsprak of het ontslag van Williams al dan niet gerechtvaardigd was. Het vonnis focuste op het feit dat niet bewezen was dat Williams zijn ontslag had aanvaard. Centraal in de redenering van de werkrechtshoofdelijksraad stond het respect voor de aangegane verbintenis: als niets erop wees dat Williams zijn ontslag had geaccepteerd, dan bleef het contract geldig en had de firma Lousbergs het eenzijdig verbroken.

In het vonnis werd verwezen naar de artikelen 1134 en 1184 van het *Burgerlijk Wetboek* (over het nakomen van verbintenissen) en naar een passage uit het verzamelingwerk van de Gentse rechtsgeleerde François Laurent omtrent de arbeidsovereenkomst van bepaalde duur. Dergelijke verwijzingen waren ongebruikelijk omdat er in de praktijk weinig arbeidskrachten met contracten van bepaalde duur werden aangeworven (zie hoger) en de modaliteiten inzake het einde van de werkrelatie bepaald werden door lokale gebruiken. Een gewone arbeider die zonder contract van bepaalde duur was aangeworven en van wie de werkgever kon bewijzen dat hij zwaar was tekortgeschoten, kon op staande voet en zonder vooropzeg ontslagen worden.¹⁶ Meesterknecht James Williams die een contract van bepaalde duur had, kon door de NV Lousbergs niet aan de deur gezet worden, zelfs al was de firma niet tevreden over zijn diensten. Als een van de partijen haar engagement niet nakwam (volgens Lousbergs schoot Williams tekort), dan kon de gefrustreerde partij niet zomaar een einde maken aan het contract, enkel de rechtbank kon dit, aldus Laurent.¹⁷

Nu was Williams niet de eerste meesterknecht met zo'n contract die voor de werkrechtshoofdelijksraad verscheen. In twee eerdere gevallen treffen we echter geen verwijzingen aan naar de artikelen uit het *Burgerlijk Wetboek* aangaande de uitvoering van verbintenissen en gaat de werkrechtshoofdelijksraad wél in op de vraag of het ontslag nu gerechtvaardigd was of niet.¹⁸ Hoewel de werknemer in de drie gevallen het pleit won, was de motivering van de vonnissen niet dezelfde. In het geval-Williams beschouwde men het contract als heilig, in de twee andere gevallen ging men in op het feit of de meesterknechten hun voortijdig ontslag zelf hadden uitgelokt. Het

Williams was gansche dagen zat
Ik werkte met madame en als ik
boven kwam zond hy my weg zeggende
dat er geen werk was.

Ik werk daar sedert februari 1897

Ik heb hem meest al in dronken
toestand gezien. hy ging gedurende den
dag uit en kwam dan een uur omtrent
terug.

Als er iets misssneden was en wy het
gingen zeggen zond hy ons weg twee hy
dan beneden kwam en dat hy dreef dat het
zjne schuld was trok hy het werk uit
onze handen.

Hy ging 's morgens uit, hy dronk
Cognac en daar nevens lag een Citroen
omdat met het niet zou geroken hebben.

Williams smeid met zinken patroons

Den woensdag voor dat hy weggegaan
is was hy bijzonder dronken hy trok het
werk uit de handen van de werksters en
sloeg het naar hun hoofd.

Adèle Broeckhove

Williams was gansche dagen zat.

Ik werkte met madame en als ik boven kwam zond
hij mij weg zeggende dat er geen werk was.

Ik werk daar sedert februari 1897.

Ik heb hem meestal in dronken toestand gezien.

Hij ging gedurende den dag uit en kwam dan eene
uur omtrent terug.

Als er iets missneden was en wij het gingen zeg-
gen zond hij ons weg. Toen hij dan beneden kwam
en dat hij zag dat het zijne schuld was trok hij het

werk uit onze handen.

Hij ging 's morgens uit, hij dronk cognac en daar
nevens lag een citroen omdat men het niet zou
geroken hebben.

Williams smeid met zinken patroons.

Den woensdag voor dat hij weggegaan is was hij
bijzonder dronken. Hij trok het werk uit de handen
van de werksters en sloeg het naar hun hoofd.

Adèle Broeckhove.

opvoeren van al de getuigen in het dossier-Williams wijst erop dat ook in dit geval zowel klager als verweerder het wilden hebben over de grond van de zaak: was Williams tekortgeschoten of niet? In zijn beslissing dat Lousbergs het contract hoe dan ook had moeten respecteren, volgde de werkrechtensraad echter de these die viceconsul Hallett in zijn schrijven verdedigde: “*Leur devoir (van Lousbergs-nvda) était clairement de supporter ces inconvénients jusqu’à la date de l’expiration du contrat.*” Hallett was blijkbaar heel wat handiger dan hij in zijn brief aan de voorzitter liet uitschijnen. Dat in de twee andere gemelde gevallen niet geschermd werd met de onaantastbaarheid van het contract, wijst erop dat de Gentse werkrechtensraad in zijn jurisprudentie geregeld principes toepaste die in de wet op het arbeidscontract van 10 maart 1900 zouden worden gecodificeerd.¹⁹ De redenering op basis waarvan Williams de dans ontsprong, zou met deze wet immers niet langer van toepassing zijn: vanaf dan konden ook arbeidskrachten die een contract van bepaalde duur voorlegden, voortijdig ontslagen worden als daar gegronde redenen voor waren.²⁰

“Les faits absolus et incontestables de l’affaire”²¹

Het dossier van meesterknecht James Williams illustreert dat archief voortvloeiend uit de rechtsprekende functie van de werkrechtensraad vanuit verschillende invalshoeken kan worden benut. Rechtshistorici zullen ongetwijfeld geïnteresseerd zijn in de manier waarop vonnissen werden gemotiveerd en lekenrechters zich verantwoordden via verwijzingen naar lokale gebruiken, het *Burgerlijk Wetboek*, rechtsleer, wetgeving en ... het gezond verstand. Ook het feit dat een aantal wetsbepalingen op het arbeidscontract van 10 maart 1900 in het verlengde lag van de jurisprudentie van de Gentse werkrechtensraad is van belang (uiteraard dient het onderzoek te worden uitgebreid naar de rechtspraak van werkrechtensraden in andere regio’s). Het toont aan dat in de genese van de wet van 1900 niet enkel politici en rechtsgeleerden de munitie aanreikten.

Sociolinguïsten met historische interesse kunnen zich buigen over de keuze van de werkrechtensraad voor het Frans of het Vlaams naargelang de periode en de sociale positie van de betrokken partijen. Ook de taalkeuze van werknemers en werkgevers in hun brieven aan de voorzitter van de werkrechtensraad vormt een interessante piste, evenals de kwaliteit van de taalbeheersing van de verschillende actoren.²²

Wat er van arbeider, meesterknecht en baas op de werkvloer werd verwacht, komt tot uiting in klachten en getuigenissen. Of bepaalde aantijgingen terecht waren, heeft minder belang dan het feit dat zij, vaak op een impliciete manier, een ideaalbeeld boetseren van hoe men in een bepaalde sector of functie werd geacht te functioneren. In het geval van meesterknecht en snijder James Williams vernemen we dat het doorgeven van een bepaalde knowhow cruciaal was, maar dat ook

Een van de getuigenissen à charge van een naaister bij Lousbergs, 1898 (Rijksarchief te Beveren, Werkrechtensraad Gent, Vonnissen, 1898, nr. 293)

organisatorisch talent niet te versmaden was. Een goede werkorganisatie was niet enkel van belang voor de werkgever, maar ook voor de arbeid(st)ers die gestuntel op dat vlak cash betaalden. De verwachtingen van de arbeid(st)ers hadden overigens niet enkel met hun loon te maken. De naaisters die hun ontevredenheid over Williams uitten, klaagden ook over zijn onvriendelijkheid: “(...) *hij was zeer brutaal tegen de meisjes; hij trok het werk uit de handen van de werksters en sloeg het naar hun hoofd; hij smeed (sic) met zinken patroons; hij was nog al dikwijls zat en was dan bot en stuur en heb dan stampen gekregen*”.²³ Dronkenschap op zich kon uiteraard evenmin geduld worden, evenals ongewenste intimiteiten en een ‘misplaatste’ solidariteit met ondergeschikten. Al deze handelingen ondermijnden de autoriteit van de meesterknecht en creëerden verwarring omtrent de plaats die hij in de onderneming bekleedde.²⁴

Over de werkorganisatie in een bedrijf als geheel vernemen we via het archief van de werkrechtshouders doorgaans onvoldoende. Dit geldt dan ook als de belangrijkste tekortkoming van deze bron: de ruimere context waarin de actoren functioneerden, blijft een grote onbekende. Dat is ook niet verwonderlijk: de rechtspleging van de Conseil de prud’hommes was gericht op het behandelen van punctuele grieven van individuele klagers en niet op het schrijven van een bedrijfsmonografie! Zo vernemen we bijvoorbeeld niet of de naaisters uit het hemdenfabriekje van Lousbergs al dan niet met naaimachines werkten. Gezien het tijdstip (1898), wat we weten over de ontwikkeling van de confectie en het feit dat Williams in Birmingham over naaimachines beschikte, zal dat allicht het geval zijn geweest.

Wél vernemen we een en ander over de manier waarop 19e-eeuwse bedrijven poogden hun activiteiten te diversifiëren en de problemen waarmee dit gepaard ging (blijkbaar kon de weverij van Lousbergs geen vlotte levering van stof aan het hemdenatelier garanderen). Cruciaal bij het verkennen van nieuwe horizonten was de initiatie in de technieken en knepen van het vak. Nogal wat conflicten tussen meesterknechten en hun werkgevers draaiden precies rond die transfer van vaardigheden. Ofwel kon de meesterknecht de belofte niet waarmaken en bleek hij minder deskundig dan beweerd, ofwel werd hij na de overdracht van zijn kennis afgedankt, ofwel werd er twijfel gezaaid omtrent de bereidheid van de meesterknecht om al zijn geheimen met zijn werkgever te delen. De meesterknecht ertoe verplichten zoveel mogelijk knepen en weetjes neer te schrijven (of patronen achter te laten), was een probate methode om te beletten dat de betrokkene zijn kennis al te lang monopoliseerde. Bij een conflict werden die handige weetjes echter mee de inzet van de strijd. Zo had een meesterknecht in een zijdeweverij, Gustave Vanden Caspeele, op de “*kartons dienende het weven der zijde*” bepaalde aantekeningen gemaakt “*om het werk te vergemakkelijken*”.²⁵ Na zijn ontslag had hij die aantekeningen echter verwijderd. Zijn werkgever daagde hem voor de werkrechtshouders omdat hij meende dat een en ander “*kwaadwillig is gedaan geweest en met het inzicht van den eischer schade te veroorzaken*”. Vanden Caspeele gebaarde van krommenaas, maar werd veroordeeld tot een schadevergoeding van vijf frank en een tuchtstraf van één frank.

- (1) Het dossier van James Williams is een van de 31 dossiers die aan bod komen in P. VAN DEN EECKHOUT, *Secrets, Lies and Contracts: Conflicts between Employers and their Foremen in Nineteenth-Century Ghent (1885–1913)*. In: P. VAN DEN EECKHOUT (red.), *Supervision and Authority in Industry: Western European Experiences, 1830-1939*, New York: Berghahn, ter perse. Het dossier van Williams bevindt zich in het Rijksarchief te Beveren, Werkrechtvaardersraad Gent, Dossiers van verzoening, 219, 1 juli 1898; Vonnissen, 293, 19 juli, 26 juli 1898. De documenten aangaande Williams behoren tot twee verschillende bronnenreeksen, maar voor het gemak zal ik het hebben over 'het dossier'.
- (2) P. SCHOLLIERS, *Wages, Manufacturers and Workers in the Nineteenth-Century Factory. The Voortman Cotton Mill in Ghent*, Oxford: Berg, 1996, p. 227.
- (3) Zie het literatuuroverzicht in P. VAN DEN EECKHOUT, *Foremen in American and Western European Industry before the First World War*. In: P. VAN DEN EECKHOUT, *Supervision and Authority [...]*.
- (4) P. VAN DEN EECKHOUT, *Postscript*. In: P. VAN DEN EECKHOUT, *Supervision and Authority [...]*.
- (5) Standaardformule uit het proces-verbaal van de zitting van het Verzoeningsbureau.
- (6) De Gentse werkrechtvaardersraad werd, als eerste in België, opgericht in 1810. Werkrechtvaardersraden waren de voorlopers van de arbeidsrechtbanken. Zij werden bevolkt door lekenrechtvaarders. Sinds de wet van 7 februari 1859 werden zij paritair samengesteld en konden niet alleen werkgevers, maar ook arbeiders hun afgevaardigden aanduiden: zie P. VAN DEN EECKHOUT, *Van werkboekje tot arbeidscontract. De negentiende-eeuwse arbeidsrelaties revisited*. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 35(2005)2-3, p. 155.
- (7) P. VAN DEN EECKHOUT, *Giving Notice: The Legitimate Way of Quitting and Firing (Ghent, 1877–1896)*. In: P. SCHOLLIERS & L. SCHWARZ (red.), *Experiencing Wages. Social and Cultural Aspects of Wage Forms in Europe since 1500*, Oxford: Berghahn, 2003, p. 81-109.
- (8) P. VAN DEN EECKHOUT, *Giving Notice [...]*, p. 90.
- (9) Aanhef van de brief van viceconsul Geo Hallett aan Jozef Martiny, voorzitter van de Gentse werkrechtvaardersraad.
- (10) De weverij van Ferdinand Lousbergs (1799–1859) was na zijn overlijden in handen gekomen van de familie De Hemptinne. In 1873 werd het bedrijf een naamloze vennootschap, zie B. DE WILDE, *Witte boorden, blauwe kielen. Patronen en arbeiders in de Belgische textielnijverheid in de 19e en 20e eeuw*, Gent: Ludion, 1997, p. 398.
- (11) S. POLLARD, *Genesis of Modern Management. A Study of the Industrial Revolution in Great Britain*, Harmondsworth: Penguin, 1965, p. 207-209.
- (12) Citaat uit het uit het Engels vertaalde certificaat van David Kent & Son te Liverpool, een vroegere werkgever van Williams.
- (13) Citaat uit de getuigenis van Marie De Mey, naaister, 20 jaar.
- (14) Citaat uit de getuigenis van Marie Wijnbroodt, naaister, 23 jaar.
- (15) F. LAURENT, *Principes de droit civil*, vol. 25, Brussel: Bruylant, 1878, p. 562.
- (16) P. VAN DEN EECKHOUT, *Giving Notice [...]*, p. 94-98.
- (17) F. LAURENT, *Principes de droit civil [...]*, p. 562-564; zie ook *Contrat de travail*. In: *Pandectes belges*, vol. 113, 1921, nr. 1983, Brussel: Larcier.
- (18) Het betreft Thomas Tetlow (1885), meesterknecht bij een verver en Jan Baptiste Vanhuffel (1891), meesterknecht bij een fabrikant van fotografische platen.
- (19) Dat gold voor diverse aspecten van de jurisprudentie: P. VAN DEN EECKHOUT, *Van werkboekje tot arbeidscontract [...]*, p. 182-183.
- (20) *Contrat de travail [...]*, nr. 1982.
- (21) Citaat uit de brief van viceconsul Geo Hallett aan Jozef Martiny, voorzitter van de Gentse werkrechtvaardersraad.
- (22) Bijvoorbeeld W. VANDENBUSSCHE, *Verbinden, verdelen en overheersen. Taal, identiteit en macht in de negentiende eeuw: Brugge als casus*. In: *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 27(2001)4, p. 437-458; R. VOSTERS & W. VANDENBUSSCHE, *Wijzer worden over Willem? Taalgebruik in Vlaanderen ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814–1830)*. In: *Internationale Neerlandistiek*, (2008)3, p. 2-22.
- (23) Getuigenissen van Emma Ronse, Adèle Van Broeckhoven en Celina Vanhyfte, respectievelijk 34, 28 en 17 jaar.
- (24) P. VAN DEN EECKHOUT, *Secrets, Lies and Contracts [...]*.
- (25) Rijksarchief te Beveren, Werkrechtvaardersraad Gent, Vonnissen, 295, 30 januari 1900.